

Кунтій А. І.,кандидат юридичних наук, доцент, слідчий
Територіального управління Державного бюро розслідувань,
розташованого у місті Хмельницькому
ORCID: 0000-0001-5076-8358**ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОКОРИ
ТА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ****ORGANIZATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION
IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING DISOBEDIENCE
OR FAILURE TO COMPLY WITH AN ORDER**

У статті досліджуються особливості початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402 та 403 Кримінального кодексу України, зокрема у справах щодо непокори або невиконання військового наказу. Наголошується на складності слідчої ситуації на цьому етапі, зумовленій відсутністю об'єктивних джерел доказів, конфліктним характером правопорушення та необхідністю з'ясування істинних мотивів дій військовослужбовця. Автор розглядає типові процесуальні дії, які має здійснити слідчий, зокрема: витребування матеріалів службового розслідування, допит командирів і свідків, фіксація обставин віддання та отримання наказу, а також виявлення причин його невиконання. Окрема увага приділяється можливостям використання відео- та аудіофіксації, а також огляду мобільних пристроїв як джерел доказів.

У роботі аналізуються проблемні аспекти доказування у випадках групового невиконання наказу, зокрема встановлення спільності умислу серед учасників, взаєморозташування військовослужбовців у момент отримання наказу та форми координації їх дій. Запропоновано застосування одночасних допитів для усунення суперечностей у показаннях. Автор також наголошує на доцільності використання слідчих експериментів, огляду місця події та технічних засобів, у тому числі соціальних мереж, для фіксації правопорушення.

У підсумку сформульовано конкретні пропозиції з удосконалення законодавства, серед яких: запровадження спеціальної процесуальної форми документування військової непокори, удосконалення порядку роботи з технічними носіями інформації та створення централізованого реєстру службових розслідувань. Надано практичні рекомендації для слідчих щодо оптимізації їх діяльності на початковому етапі досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістична характеристика, розслідування, непокора, наказ, відмова, начальник, слідчі (розшукові) дії, засоби забезпечення, обшук, допит, огляд, доказування, воєнний стан, бойова обстановка, особливий період, наслідки, військовослужбовець, військова служба.

The article examines the specifics of the initial stage of pre-trial investigation in criminal proceedings under Articles 402 and 403 of the Criminal Code of Ukraine, particularly in cases involving disobedience or failure to comply with a military order. The complexity of the investigative situation at this stage is emphasized, which is often caused by the lack of objective sources of evidence, the conflictual nature of the offense, and the need to establish the true motives of the servicemember's actions. The author analyzes typical procedural actions that the investigator must take, including requesting materials from the internal military investigation, interviewing commanders and witnesses, documenting the circumstances of issuing and receiving the order, and identifying the reasons for non-compliance. Particular attention is given to the use of audio and video recordings, as well as the inspection of mobile devices as sources of evidence.

The article addresses problematic aspects of evidence collection in cases of group disobedience, especially in establishing a shared intent among participants, their relative positions at the moment of receiving the order, and the forms of coordination among them. The use of simultaneous interrogations is proposed as a method to eliminate contradictions in testimonies. The author also highlights the importance of using investigative experiments, crime scene inspections, and technical tools, including social networks, to document the offense.

The article concludes with specific proposals for improving legislation, including the introduction of a special procedural form for documenting military disobedience, improving the procedures for handling digital evidence, and establishing a centralized register of internal military investigations. Practical recommendations for investigators are also provided to optimize their activities at the initial stage of the pre-trial investigation.

Key words: *criminal proceedings, forensic characteristics, investigation, disobedience, order, refusal, chief, investigative (search) actions, means of security, search, interrogation, examination, evidence, martial law, combat situation, special period, consequences, serviceman, military service.*

Постановка проблеми. Сучасна практика досудового розслідування демонструє, що результативність встановлення обставин учинення кримінальних правопорушень залежить не лише від здатності уповноважених органів своєчасно виявляти ознаки складу злочину, забезпечувати належний збір, перевірку та оцінку доказів, а й від рівня професійної підготовки слідчих. Зокрема, важливим чинником є їх вміння ідентифікувати криміналістично значущу інформацію, співвідносити її з типовими криміналістичними характеристиками певної категорії злочинів і на цій основі формувати найбільш ефективну стратегію розслідування.

У цьому контексті особливої уваги потребують кримінальні провадження, пов'язані з непокорю та невиконанням наказу. Криміналістична характеристика таких правопорушень є ключовим елементом методики їх розслідування. Вона має суттєве значення для побудови обґрунтованих слідчих версій, визначення раціональних напрямів та вибору адекватних тактичних засобів ведення розслідування. Застосування такого підходу сприяє підвищенню ефективності слідчої діяльності та забезпеченню повного, всебічного й неупередженого встановлення обставин справи.

Метою даної статті є формулювання типового алгоритму дій слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із непокорю та невиконанням військового наказу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики розслідування злочинів у сфері військової служби досліджувались у працях низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти досудового розслідування викладено у роботах Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гловюка, В. А. Журавля, А. В. Іщенко та інших. На рівні монографічних досліджень методику розслідування військових злочинів в Україні висвітлено у працях Г. Є. Бершова, А. Г. Воєводи, В. В. Давиденка, В. В. Дем'яновського, М. І. Карпенка, Р. В. Комісарчука, О. С. Ткачука, В. В. Тимошка.

Кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти правопорушень, пов'язаних із невиконанням наказу або непокорю, частково висвітлювалися у працях В. В. Бондарєва, М. І. Карпенка та інших дослідників.

Водночас слід визнати, що криміналістичні особливості розслідування зазначеної категорії злочинів досі залишаються недостатньо вивченими. У науковій літературі відсутній комплексний аналіз ключових аспектів, які підлягають встановленню під час таких розслідувань, зокрема: способів учинення злочину, типових

слідчих ситуацій, специфіки збирання та фіксації доказів у військовому середовищі, а також характеристик осіб, причетних до вчинення зазначених правопорушень, і потерпілих.

Потреба у поглибленому вивченні цих питань зумовлена також новими викликами воєнного часу. Зростання кількості конфліктів серед військовослужбовців актуалізує необхідність наукового осмислення механізмів виникнення та виявлення злочинів непокори і невиконання наказів, а також вдосконалення методичних підходів до їх розслідування.

Виклад основного матеріалу. Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 402 КК України та наслідків їх досудового розслідування розподілилася наступним чином: у 2020 злочинів даної категорії зареєстровано не було; у 2021 році зареєстровано 19 кримінальних проваджень та у 9 випадках досудове розслідування закінчилося складанням обвинувального акту; у 2022 – зареєстровано 1574 випадків, натомість в суд скеровано 316 обвинувальних актів; у 2023 році зареєстровано 1678 кримінальних правопорушень даної категорії та до суду скеровано 420 обвинувальні акти; у 2024 – 1869, до суду скеровано 405 обвинувальних актів; у період січня – серпня 2025 – 1263, до суду скеровано 296 обвинувальні акти.

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ознаками невиконання наказу та наслідків їх досудового розслідування свідчить про те, що у 2020 році зареєстровано – 1 та до суду скеровано – 0; у 2021 – 3, до суду – 0; у 2022 – 28; до суду – 0; у 2023 – 32; до суду – 0; у 2024 – 38, до суду – 0; у період січень – серпень 2025 – 15, до суду – 0 [1].

Аналіз кримінальних проваджень, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 402 та 403 КК України, засвідчив певну проблематику під час їх досудового розслідування. Власне, статистичні дані переконливо свідчать про необхідність розробки методики розслідування непокори та невиконання наказу та виділення типового алгоритму дій слідчого, під час розслідування зазначених суспільно-небезпечних військових злочинів, що власне стане у пригоді слідчим, прокурорам під час досудового розслідування зазначених військових кримінальних правопорушень.

Так, на думку Н. М. Татарина, поняття «організація розслідування кримінальних правопорушень» використовується для позначення криміналістичного вчення; системи теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо впорядкування й узгодження процесу досудового розслідування заради створення сприятливих умов для вирішення завдань кримінального

провадження; діяльності з підвищення ефективності досудового розслідування. Під засадами організації розслідування кримінальних правопорушень розуміти вихідні начала, які визначають способи впорядкування й оптимізації досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків на кожному етапі за певними напрямками заради забезпечення ефективного виконання стратегічних і проміжних тактичних завдань розслідування [2, с. 310–311].

Одним із елементів організації розслідування кримінальних правопорушень є встановлення типового алгоритму дій слідчого під час розслідування непокори та невиконання наказу, в залежності від слідчих ситуацій початкового та наступного етапів розслідування.

Відтак, початковий етап розслідування характеризується певною складністю, адже саме тут слідчий може зустрітися зі слідчою ситуацією, що характеризується певною конфліктністю. На початку досудового розслідування у слідчого мають бути наявні матеріали щодо непокори / невиконання наказу, які він може витребувати у військового формування в порядку, передбаченому ст. 93 КПК України. Серед таких документів мають бути акт службового розслідування, проведеного військовим формуванням за фактом непокори / невиконання наказу з додатками, пояснення військовослужбовців, що були присутніми під час його віддання, фото, відеофіксація наказу, акт відмови від його виконання, а також витяг з самого наказу / бойового розпорядження, яке військовослужбовець відмовився виконувати чи не виконав.

Так, на початковому етапі слідчому варто допитати в якості свідків начальника, який видав наказ, начальника, що його доводив, а також військовослужбовців чи інших осіб, що були присутніми під час його доведення. Варто також дізнатися аргументи особи, яка не виконала наказ, про причини його невиконання, що підлягатимуть детальній перевірці на наступному етапі розслідування.

Під час допиту начальника, який віддав наказ, з'ясовуються його службові та інші взаємовідносини з військовослужбовцем, якому віддано наказ, коли, де, за яких обставин, який за змістом і формою ним було видано наказ. Необхідно запропонувати свідку уточнити слова, якими було ним викладено наказ і записати їх дослівно в протокол у формі прямої мови.

Необхідно детально з'ясувати і зафіксувати форму відмови від виконання наказу підлеглим. У присутності яких осіб підлеглий відмовився виконувати наказ, яким чином його поведінка вплинула на стан військової дисципліни, які наслідки настали в результаті невиконання наказу. Як раніше підлеглий ставився до військової служби, чи не було у нього суперечок із командирами та інших порушень військової дисципліни. У чому, на думку військовослужбовця

полягають причини здійсненого правопорушення. Серед іншого варто з'ясувати стан здоров'я військовослужбовця, що не виконав наказ, або відмовився від його виконання.

Хоча і в подальшому показання військовослужбовця, що не виконав наказ, або відмовився від його виконання, можуть вважатися недопустимими доказом, однак на нашу думку варто провести первинний допит його в якості свідка, в ході якого з'ясувати: які обставини безпосередньо передували невиконанню наказу; коли, де, в якій обстановці, який за змістом і формою він отримав наказ; як він реагував на нього і чому його не виконав; що завадило цьому; чи намагався він виконати наказ і, якщо намагався, які дії розпочинав із цією метою; чим він займався в той час, коли повинен був виконати наказ; якими мотивами він керувався і яку мету переслідував, вчиняючи злочин, і яка причина його вчинення. За наявності скарг допитуваного на поганий стан здоров'я, через що він, на його думку, не міг виконати наказ, його необхідно детальніше розпитати про те, коли і у зв'язку з чим погіршилося його самопочуття, чи звертався він по медичну допомогу.

2. У випадках групового невиконання наказу слідчий під час допиту учасників кримінального правопорушення повинен особливу увагу звернути на встановленні наявності чи відсутності в них спільності умислу, незалежно від того, чи була в них попередня змова, чи її не було. У ході доказування спільності умислу уточнюють місця, де допитувана особа й інші учасники непокори перебували відносно один одного в момент отримання наказу і відмови від його виконання.

3. Одночасно необхідно встановити очевидців та учасників непокори/невиконання наказу та допитати їх як свідків. Такими свідками можуть бути військовослужбовці, що були присутні під час доведення наказу, а також ті, що здійснювали його фіксування, особи, які виконували наказ, за виключенням військовослужбовця, що його не виконав. Зокрема, у ході допиту свідків звертається увага на такі питання: скільки часу знайомі з начальником і підлеглим, в яких відносинах сам перебували, що відомо про їхні взаємовідносини; які обставини передували невиконанню наказу/непокорі; в якому стані були начальник і підлеглий у момент віддавання і отримання наказу; які за змістом були наказ начальника і відмова підлеглого його виконати; яких вжив начальник заходів, щоб добитися виконання наказу, і якщо вживав їх, то як на них реагував підлеглий, які настали наслідки від невиконання наказу, чи намагався їх ліквідувати за своєю ініціативою підлеглий; у чому причини невиконання наказу і які причини та умови сприяли вчиненню злочину. За наявності суттєвих протиріч у показаннях свідків проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, для з'ясування причин розходжень у їх показаннях.

Варто відзначити також, що допит свідків можна провести з дотриманням положень частини 11 статті 615 КПК України. В такому разі суд, на стадії судового розгляду прийматиме до уваги такі докази.

4. У разі необхідності, провести з усіма учасниками слідчі експерименти.

5. За допомогою заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій здійснити виявлення та вилучення речей, предметів та документів, в тому числі мобільних телефонів та інших технічних пристроїв, які можуть підтвердити факт невиконання наказу / непокори.

Враховуючи відсутність стаціонарних засобів відеонагляду та технічної фіксації запропонувати у добровільному порядку конкретно визначеним військовослужбовцям надати слідчому на огляд усі наявні портативні записуючі пристрої, в тому числі мобільні телефони, реєстратори чи боді-камери для отримання інформації, яка становитиме інтерес для досудового розслідування.

У разі надання добровільно таких технічних засобів, особа на підставі її заяви, може надати такий пристрій, який слідчий оглядає, та в подальшому визнати такий речовим доказом та повернути володільцю. Під час огляду, можливо зафіксувати наявність на ньому наказу/бойового розпорядження та/або відеозапис чи фото його доведення, що слід скопіювати на матеріальних носій, або здійснити друк та зберігати при матеріалах кримінального провадження.

У разі, якщо такий матеріальний носій наданий військовим формуванням, разом із матеріалами службового розслідування за фактом непокори/невиконання наказу, то слідчому слід оглянути такий, оформивши його оглядом предметів.

8. Якщо в результаті невиконання наказу настали шкідливі наслідки: смерть людей, заподіяння їм тілесних ушкоджень, вихід із ладу техніки тощо – однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій буде огляд місця події чи інших об'єктів.

Огляд проводиться й тоді, коли особа, яка не виконала наказ, посилається чи то на несправність засобів зв'язку, за допомогою яких вона повинна була отримати наказ, чи на дефекти якихось агрегатів, механізмів, за допомогою яких треба було виконати певні дії, приписані наказом. Залежно від об'єктів, які виступають чи як носії шкідливих результатів невиконаного наказу, чи як об'єкти, що заважали отриманню, виконанню наказу, проводять різні види слідчого огляду: огляд місця події, предметів тощо. Для більш якісного огляду в необхідних випадках залучають фахівців. За наявності матеріальних слідів відданого наказу їх необхідно вилучити і приєднати до кримінального провадження.

10. За необхідності провести OSINT – розвідку, огляд соціальних мереж, інтернет-публікацій, загальнодоступних інтернет-каналів з метою пошуку аудіо-відеозаписів колективних виступів з підбуренням до непокори/невиконання наказу.

11. У разі потреби вирішити питання про призначення військової експертизи, економічної, товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння, дослідження програмно-керованих пристроїв (планшетів, нетбуків, смартфонів тощо) та інших видів експертиз, які мають значення для кримінального провадження.

12.3 урахуванням усіх доказів надати належну правову оцінку обставинам кримінального провадження, за наявності підстав винести процесуальне рішення – повідомлення про підозру та клопотання про застосування дієвого запобіжного заходу, що зможе забезпечити належну поведінку підозрюваного.

Наступний етап, який на нашу думку буде починатися після повідомлення особи про підозру, та буде характеризуватися ставленням підозрюваного до інкримінованого йому кримінального правопорушення, тобто таке буде з'ясовано під час його допиту в якості підозрюваного.

Висновки. Початковий етап досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо непокори або невиконання військового наказу є критично важливим для подальшого встановлення об'єктивної істини у справі, а також для забезпечення належної правової кваліфікації діяння. Основною особливістю зазначеної категорії проваджень є складність слідчої ситуації, пов'язана з браком об'єктивних джерел доказів, конфліктним характером правопорушення, а також з необхідністю оцінки правомірності або неправомірності дій як підлеглого, так і командира. Ефективність розслідування значною мірою залежить від своєчасного витребування документів службового розслідування, належного допиту посадових осіб військової частини та очевидців, а також збирання доказів за допомогою сучасних технічних засобів (відео-, аудіофіксації, даних з мобільних пристроїв тощо). Слідчі дії на цьому етапі повинні бути спрямовані не лише на фіксацію факту невиконання наказу, але й на з'ясування мотивів, обставин, психологічного стану військовослужбовця, його ставлення до служби та дисципліни, що дає змогу оцінити наявність вини та форму умислу. Особливу увагу слід приділяти перевірці доводів про неможливість виконання наказу (через технічні несправності, проблеми зі здоров'ям, відсутність зв'язку тощо), що має бути підтверджено відповідними експертизами та іншими слідчими (розшуковими) діями. Для забезпечення об'єктивності досудового розслідування доцільно використовувати весь спектр доступних процесуальних

інструментів – від допиту свідків із застосуванням спеціальних анкет до слідчих експериментів та огляду техніки, місцевості, соціальних мереж. Системний підхід до документування доказів, фіксації відмови від наказу, оцінки

взаємодії учасників подій та виявлення об'єктивних причин порушення військової дисципліни є запорукою формування належної доказової бази та винесення обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування: статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2020 – серпень 2025 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 18.09.2025).
2. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС. 2023. 401 с.

Дата першого надходження статті до видання: 21.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025